

Тема 15. Аналіз уроку як системи.

План

1. Сутність аналізу уроку як доцільно продуманої системи. Різні підходи в дидактиці до проблеми аналізу уроку.
2. Основні вимоги до аналізу уроку.
3. Поетапний аналіз уроку. Мета уроку як об'єкт аналізу. Наявність цільових завдань. Оцінювання якості знань.
4. Загальний алгоритм аналізу уроку як системи.

Ключові поняття: урок, типи уроків, вимоги до уроку, аналіз уроку

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати теоретичний матеріал.
2. Підготуватися до семінарського заняття.
3. Пройти тестування.
4. Зробити аналіз 2 уроків на вибір за схемою.
5. Розробити рекомендації вчителю щодо використання інтерактивних методів навчання на уроках.
6. Завдання прикріпити в MOODL

Урок вважається головною складовою частиною навчального процесу, адже навчальна діяльність учителя та учнів значною мірою зосереджується саме на ньому. Саме тому якість підготовки учнів з визначеної навчальної дисципліни багато в чому визначається саме рівнем проведення уроку, його змістовою та методичною наповненістю, його атмосферою. Для того, щоб цей рівень був достатньо високим, необхідно щоб учитель в ході підготовки уроку намагався зробити його своєрідним витвором мистецтва, яке має свій задум, зав'язку та розв'язку. Саме тому постає питання про технологію побудови такого уроку, який би забезпечував учнів знаннями та вміннями, а також викликав у них непідробну цікавість та залучення, формувал їхню творчу свідомість.

Зміст, форми та методи організації навчальної діяльності проектує визначений тип свідомості та мислення учня. Засвоєння дитиною системи наукових понять є базою для формування теоретичного ставлення до об'єктивної дійсності, розвитку теоретичного мислення та основ теоретичної свідомості. Центральною лінією розвитку виступає інтелектуалізація та формування довірливості всіх психічних процесів.

Завдання учителя на сучасному уроці полягає у вирішенні двох проблем: з одного боку – формування базових знань, необхідних для інтеграції в освітній простір і соціалізації в сучасне суспільство та розвиток універсальних навчальних дій, які дозволять учням самостійно набувати знання протягом всього життя. В умовах серйозних змін, що відбуваються у вітчизняному освітньому просторі, перед вчителем початкових класів постає серйозна необхідність планування та організації сучасного уроку у відповідності до вимог державних стандартів.

Технологічний процес підготовки уроку сучасного типу базується на дотриманні порядку послідовних етапів планування. До числа таких етапів слід віднести: визначення цілей та завдань; відбір змісту навчального матеріалу; підбір методів та прийомів навчання; визначення форм організації діяльності учнів; відбір матеріалу для домашнього завдання учням; визначення способів контролю; продумування місця, часу на уроці для оцінки діяльності учнів; підбір запитань для підведення підсумків уроку.

Підготовка вчителя до уроку загалом передбачає врахування особливостей учнів та специфіки власної педагогічної діяльності.

Критеріями результативності сучасного уроку, на які повинен орієнтуватись педагог, є наступні:

- Цілі уроку ґрунтуються на передачі функції від вчителя до учня.
- Вчитель систематично навчає учнів здійснювати рефлексивні дії (оцінювати власну готовність, виявляти незнання, знаходити причини труднощів).
- Використовуються різноманітні форми, методи та прийоми навчання, що підвищують ступінь активності учнів в навчальному процесі.
- Вчитель володіє технікою діалогу, навчає учнів ставити та адресувати запитання.
- Вчитель ефективно (згідно мети уроку) поєднує різні форми навчання, навчає дітей працювати за правилами та, при цьому, творчо.

На уроці задаються завдання та чіткі критерії самоконтролю та самооцінки (відбувається спеціальне формування контрольно-оцінювальної діяльності в учнів).

- Вчитель прагне оцінювати реальне просування кожного учня, заохочує та підтримує мінімальні успіхи.
- Вчитель приймає та заохочує власну позицію та думку школяра, навчає коректним формам їх вираження.
- Стиль відносин, що задається на уроці, створює атмосферу співпраці, співтворчості, психологічного комфорту. До результатів навчання, які підлягають безперервному аналізу в рамках контролю успішності засвоєння змісту навчальних предметів, відноситься здатність

молодших школярів до вирішення навчальнопрактичних завдань на основі таких елементів: системи наукових знань та уявлень у відповідності до програмних вимог вивчення окремої навчальної дисципліни; умінь навчально-пізнавальної, дослідницької, практичної діяльності; узагальнених способів діяльності; комунікативних та інформаційних умінь.

Критеріями оцінки діяльності вчителя на сучасному уроці, на думку дослідників, є наступні:

1. Відповідність поточних та річних оцінок учня результатам незалежної експертизи (моніторингу). При такому підході підвищиться об'єктивність оцінювання.

2. Врахування позитивної динаміки засвоєння учнями навчального матеріалу, приріст особистісних та метапредметних результатів. Наприклад, на початку навчального року учень допускав в диктанті десять помилок, а до кінця навчального року кількість помилок скоротилась до п'яти. Це свідчить про явний прогрес в розвитку учня, який демонструє результативність праці вчителя.

3. Оцінка якості праці вчителя у співвідношенні з реальними навчальними можливостями молодшого школяра та станом його здоров'я. Очевидно, що не всі учні мають однакові здібності до навчання. Серед них є немало дітей з певними проблемами: дислексія, дисграфія, дискалькулія, легкі затримки у розвитку, синдром дефіциту уваги. Сукупні зусилля педагогів, психологів та дефектологів освітніх закладів дозволяють підтримувати позитивну динаміку їх розвитку, проте досить часто такі діти не демонструють високих результатів у навчальних досягненнях.

4. Збереження контингенту учнів як соціально значущий результат діяльності вчителя, адже соціалізація дитини є не менш важливою за навчальні результати. Сутність контролю та оцінки сучасного уроку, полягає в тому, що вони дозволяють встановити персональну відповідальність вчителя та освітнього закладу в цілому за якість навчального процесу.

Результат діяльності вчителя визначається, усвідомленістю, стійкістю, практичною спрямованістю знань учнів, рівнем їх вихованості та розвитку

Відвідувати та аналізувати уроки потрібно, щоб:

- об'єктивно оцінювати стан та результативність освітньої роботи закладу
- підбивати підсумки роботи за певний період
- ліквідувати недоліки та підвищувати ефективність освітнього процесу загалом
- визначати, як можна підвищити результативність уроків, рівень навчальних досягнень учнів
- допомагати педагогам підвищувати рівень педагогічної культури, професійного зростання.

Василь Сухомлинський вважав, що лише на уроці можна скласти уявлення про те:

- ✓ як складаються взаємини вчителя з учнями
- ✓ наскільки глибоко вчитель знає свій предмет
- ✓ як він мотивує пізнавальну діяльність учнів
- ✓ хто він — виключно інформатор чи організатор процесу навчання дітей
- ✓ чи вміє він використати процес засвоєння учнями знань з предмета для їхнього розвитку й виховання

Аналіз уроку — це частина внутрішньошкільного контролю

І для учня, і для вчителя урок є основним видом діяльності у школі, і все найважливіше та найцікавіше відбувається саме на ньому. Якщо адміністрація школи не вивчає якість проведення уроків, то всі інші справи, що стосуються освітнього процесу, втрачають сенс.

Заступник директора школи має вивчати систему уроків кожного вчителя, визначати її сильні та слабкі сторони й використовувати ці знання, щоб зробити навчання дітей справді розвивальним та цікавим.

Контроль є одним із головних каналів збору внутрішньошкільної інформації. Для здійснення контролю найліпше використовувати методи:

- спостереження
- бесіда
- анкетування
- інтерв'ю
- проведення контрольних робіт
- усна перевірка знань учнів тощо.

Але сам контроль нічого не вартий без аналізу. Лише на уроці можна визначити майстерність учителя, його професійний рівень. Зібрану за допомогою контролю інформацію заступник директора школи має проаналізувати.

Педагогічний аналіз передбачає:

- вивчення нинішнього стану і тенденцій розвитку освітнього процесу
- об'єктивне оцінювання його результатів
- вироблення на цій основі рекомендацій для поліпшення якості освіти.

Тож аналіз уроку має бути комплексним і охоплювати всі ці складники.

Мета відвідування уроків

<i>стану реалізації</i>	<i>дидактичних принципів навчання міжпредметних зв'язків</i>
ефективності застосування	<ul style="list-style-type: none"> ➤ методів навчання ➤ інформаційно-комунікативних технологій ➤ дидактичних матеріалів під час вивчення нової теми
прийомів та методів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ застосування індивідуального та диференційованого підходів у процесі навчання ➤ формування в учнів позитивного ставлення до навчання ➤ стимулювання активної навчальної праці учнів ➤ ефективності самостійної роботи учнів на уроці ➤ доцільності структури уроку, яку обрав учитель ➤ відповідності форм, методів і дидактичних завдань структурі уроку
роботи вчителя	<ul style="list-style-type: none"> ➤ під час підготовки учнів до тематичного оцінювання ➤ над удосконаленням навичок читання учнів початкових класів ➤ із розвитку мовлення учнів, збагачення їхнього словникового запасу тощо ➤ оптимальності, обсягу, складності домашнього завдання, його місця й ролі у структурі уроку ➤ стану дотримання вимог навчальних програм, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів під час закріплення вивченого матеріалу ➤ стану впровадження перспективного педагогічного досвіду тощо

Підготовка до відвідування уроків

Про свій намір відвідати той чи той урок заступник директора школи має попередити учителя. Для цього на початку семестру чи навчального року на основі розділу «Внутрішньошкільний контроль» річного плану роботи закладу завуч готує план-графік відвідування уроків.

Напередодні відвідування уроку, заступник директора школи переглядає:

- інструктивно-методичні матеріали з викладання предмета
- навчальну програму
- календарне планування педагога.

Після цього проводить співбесіду з учителем за темою уроку, ознайомлюється з планом попереднього уроку та матеріалом підручника.

Також заступник директора школи заздалегідь розробляє схему аналізування уроку.

Типові помилки відвідування уроків

• безсистемність	✓ відвідування уроків має нерегулярний, епізодичний характер ✓ відхилення від мети — аналіз уроку не відповідає меті відвідування (або ж узагалі це відвідування без конкретної мети)
• непередготовленість	✓ заступник директора не вивчив заздалегідь програму з предмета, матеріал до уроку в підручнику тощо
• частковість	✓ неповний аналіз ✓ розгляд лише деяких аспектів уроку
• розмитість висновків	✓ висновки за результатами відвідування неконкретні, мають загальний декларативний характер, не відображають основного — результативності уроку
• непрактичність рекомендацій	✓ рекомендації загальні, випадкові, неадресні, їх неможливо використати для подальшого планування й організації методичної роботи з педагогами, удосконалення всієї системи навчально-виховної роботи
• використання єдиного шаблону для аналізу	✓ одна-єдина схема аналізу уроків, якою постійно користується заступник директора школи, може не відповідати особливостям деяких предметів, типу уроку чи формі його проведення

Схеми аналізу уроку

Єдиної схеми аналізування уроку наразі немає. Усе залежить від таких чинників, як:

- ✓ мета відвідування уроку
- ✓ якість проведеної підготовчої роботи
- ✓ глибина дослідження.

Ключові вміння вчителя — об'єкт аналізу

Завдання заступника директора школи — не робити зауваження, а відмічати всі деталі уроку — як вдалі, так і не дуже.

Доктор педагогічних наук Юрій Конаржевський визначив ключові вміння педагога, на яких доцільно звертати увагу під час аналізу уроку.

8 ключових умінь вчителя

1. проводити крізь усі уроки, втілювати в усі ланки навчання на уроках:
головну ідею досліджуваного матеріалу
головні правила
визначення й висновки
2. добирати методи роботи на кожному уроці відповідно до його цілей:
дидактичних
виховних
3. правильно подавати учням новий матеріал і закріплювати його за допомогою:
постановки усних запитань
проведення вправ
4. формувати знання під час роботи й правильно їх оцінювати
5. проводити підсумкове опитування — урок перевірки й оцінювання знань і вмінь
6. використовувати опитування для поглиблення знань
7. дотримувати заздалегідь визначеного плану й змінювати його, якщо цього потребують обставини
8. дотримувати на всіх уроках однакових вимог щодо організації уроку

На що звернути увагу під час аналізу

Можна виокремити найпоширеніші недоліки організації та проведення уроків:

недоліки у структурі	недоліки психологічного супроводу
----------------------	-----------------------------------

<ul style="list-style-type: none"> ✓ невідповідність плану типові уроку ✓ недотримання співвідношення між етапами уроку ✓ невідповідність ходу уроку його меті та завданням ✓ хибний вибір прийомів та методів роботи на уроці ✓ переважання навчальних завдань репродуктивного характеру ✓ дублювання вправ та завдань на різних етапах уроку ✓ відсутність диференційованого та індивідуального підходів ✓ відсутність оперативної перевірки рівня засвоєння матеріалу учнями ✓ дублювання досвіду іншого педагога без урахування особливостей конкретного класу ✓ використання чужого плану уроку без внесення поправок відповідно до особливостей класу ✓ неузгодженість завдань та вправ із метою та завданнями уроку 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ авторитарний стиль поведінки вчителя ✓ відсутність мотивування й зацікавлення учнів темою уроку ✓ пасивність більшості учнів ✓ гостра реакція вчителя на будьякі відхилення у поведінці учнів ✓ «загравання» з учнями, намагання всім сподобатися ✓ невміння вчителя дібрати правильний тон у спілкуванні ✓ погрози, грубі зауваження як основні важелі впливу на учнів
---	---

Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося на нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежку дослідника. В. Сухомлинський

Аналіз уроку сприяє підвищенню якості викладання, має велике значення, перш за все, для самопізнання, саморозвитку вчителя. У процесі та результаті аналізу вчитель має можливість:

- поглянути на свій урок ніби з боку і переосмислити;
- оцінити його в цілому і кожен компонент окремо;
- застосувати свої теоретичні знання для осмислення способів, прийомів роботи;
- осмислити себе як суб'єкта педагогічної діяльності, свою поведінку, слабкі й сильні сторони;
- виявити та розвинути рефлексивні здібності вчителя.

Орієнтуючись на особливості діяльності вчителя із планування та проведення уроків, визначимо критерії, що дають змогу аналізувати діяльність учителя на такому уроці:

- наявність у вчителя плану проведення уроку залежно від підготовки класу;
- використання проблемних творчих завдань;
- застосування завдань, що дають змогу учневі самому обирати тип, вид та форму матеріалу, що вивчається (мовну, графічну, умовно-символічну);
- створення позитивного емоційного налаштування на роботу всіх учнів протягом уроку;
- обговорення з учнями наприкінці уроку не тільки того, що нового дізналися, але й того, що сподобалося (не сподобалося) та чому; що бажали б виконати ще раз, а що — зробили б інакше;
- стимулювання учнів до вибору та самостійного використання різних способів виконання завдань;

▪ оцінювання (заохочення) під час опитування на уроці не тільки правильною відповіді учня, але й аналіз того, як учень міркував, який спосіб використовував, чому та у чому припускався помилок;

▪ глибока аргументація поточного оцінювання навчальних досягнень, у разі її виставлення, наприкінці уроку за такими параметрами: правильність, самостійність, оригінальність;

▪ домашнє завдання вимагає від учителя не тільки визначення його теми та обсягу, але й докладного роз'яснення, як можна раціонально організувати учневі навчальну роботу з виконання домашнього завдання.

Найскладнішим в аналізі є здійснення самооцінювання та самоаналізу уроку. Т. Ільїна визначила десять параметрів, за якими вчитель може здійснити самоаналіз і самооцінку уроку, а керівник навчального закладу — зробити висновок щодо ефективності певного уроку.

Пропонуємо модернізований алгоритм аналізу уроку.

1. Загальна структура уроку

До якого типу може належати урок? Яким є його місце в системі інших уроків з теми? Чи чітко виділені елементи уроку цього типу і чи правильно визначено дозування часу на кожну частину уроку?

2. Реалізація основної дидактичної мети уроку. Чи всі вимоги програми з цієї теми відображені в уроці? Наскільки активними були учні, ознайомлюючись з новим матеріалом (сприймання, розуміння, збудження пізнавального інтересу)? Чи правильно складений і здійснений план відкриття нових знань? Чи мав учитель достатні знання? Як і що потрібно змінити в опануванні нового матеріалу і чому? Чи була організація первинного закріплення? Як оцінювався рівень навчальних досягнень учнів? Чи застосовувався диференційований підхід до учнів? На яких етапах уроку? Яким чином?

3. Здійснення розвитку учнів у процесі навчання. Чи залучалися учні до основних розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація)? Чи звертався вчитель до особистісного досвіду дітей? Чи був матеріал, що вивчався, практично спрямованим, чи застосовували знання в нових ситуаціях? Як і чим був забезпечений розвиток пізнавальної самостійності учнів? Чи реалізовувалися міжпредметні зв'язки? Чи були використані засоби розвитку творчого мислення (елементи проблемності, завдання пошукового характеру)? Чи повідомляли на уроці інформацію для загального розвитку? Чи відбувався естетичний розвиток учнів?

4. Виховання в процесі уроку. Чи повною мірою були використані виховні можливості змісту навчального матеріалу? Як формувався світогляд: чи були роз'яснені світоглядні ідеї, сформульовані відношення, оцінні судження? Чи вплинув урок на формування поглядів і переконань учнів? Як забезпечений на уроці зв'язок навчання з життям? Що сприяло вихованню гуманного ставлення до людей, відповідального ставлення до роботи та її результатів? Яким є виховний вплив особистості самого вчителя?

5. Дотримання основних принципів дидактики. Чи правильно була організована діяльність учителя з позиції реалізації принципів навчання? Як була організована самостійна робота учнів? Яким є її обсяг? Якою є її ефективність?

6. Вибір методів навчання. Чи правильно обрані методи навчання учнів? Чи забезпечували вони «суб'єкт-суб'єктні» відносини у підсистемах «учитель-учень», «учитель-клас», «учень-учень»? Чи використовували наочність, ІКТ? Якими є їх ефективність, доцільність? Чи правильно був організований контроль навчальних досягнень учнів? Як була організована робота над помилками? Чи була вона взагалі? Чи дотримували загальних вимог до вибору методів навчання (залежно від загальної цільової спрямованості, дидактичної

мети, специфіки навчального матеріалу, предмета, віку, індивідуальних особливостей учнів тощо)?

7. Робота вчителя на уроці. Чи все необхідне було підготовлено до початку уроку? Яким було співвідношення організаційної та пізнавальної діяльності учнів? Які види діяльності вчителя були застосовані на уроці? У якому співвідношенні (мовна діяльність, слухання, записування, допомога учням у їхній самостійній діяльності)? Чи відбувався контакт з класом, з окремими учнями? Яким був зовнішній вигляд учителя?

8. Робота учнів на уроці. Чи була перевірена готовність учнів до уроку? Якою була активність учнів на різних етапах уроку? Якими були види діяльності учнів на уроці? Чи зверталась увага на культуру праці (правильне ведення записів, їх оформлення, дбайливе ставлення до підручників тощо)? Якою була дисципліна на уроці? Чи правильними були прийоми підтримання дисципліни на уроці? Чи досягали вони мети? Якщо ні, то чому? Яким є ставлення учнів до предмета, до вчителя?

9. Гігієнічні умови уроку. Чи достатньо освітлена класна кімната? Як впливає на якість заняття колір стін, панелей, парт? Чи відповідають меблі віку учнів? Чи вдало складений розклад, зокрема яким є місце певного уроку в тижневому розкладі, у розкладі певного дня? Як була проведена перерва, що передувала певному уроку? Чи не були затримані учні на уроці після дзвоника?

10. Деякі спеціальні завдання. До таких спеціальних завдань належать ті, що стосуються дослідження школою певної наукової проблеми, завдань, пов'язаних із рішенням педради чи методичного об'єднання.

На нашу думку, схеми аналізу уроку, уроку з позицій здоров'язбереження, уроку математики (за О. Митником), читання (за Т. В. Рижковою) стануть у пригоді педагогам-практикам.

Орієнтовна схема аналізу уроку на засадах компетентнісно-діяльнісного підходу

1. Створення внутрішньої мотивації навчання:

- мотивація вчителем запланованої діяльності, позитивна настанова на роботу;
- визначення особистісного досвіду учнів і пов'язання його з певним заняттям;
- залучення учнів до визначення особистісно значущої мети певного уроку та показників досягнення мети.

2. Характер навчальних завдань:

- співвідношення знань, що діти здобувають у готовому вигляді (зі слів учителя) і в процесі самостійного пошуку (виконання випереджувальних завдань, підготовка повідомлень, наявність проблемних ситуацій та ін.);

- надання можливості вибору варіантів і способів виконання навчальної діяльності, фіксації нового матеріалу;

- стимулювання учнів до обирання завдань для самостійного виконання;

- співвіднесення репродуктивної та творчої діяльності учнів;

- доцільність використання активних, інтерактивних методів роботи;

- рефлексія уроку (окремих його частин), здійснювана разом з учнями;

- варіативність домашнього завдання.

3. Психологічний клімат уроку:

- урахування вікових та індивідуальних особливостей, психолого-педагогічна підтримка кожного учня;

- оцінювання під час опитування не тільки правильної відповіді учня, а й аналіз того, як учень міркував (який спосіб використовував, чому й у чому помилився та ін.), учитель звертається до зрозумілих критеріїв, вироблених разом з дітьми, порівнює дитину саму з собою;

- аргументація оцінювання навчальних досягнень за низкою параметрів (правильність, оригінальність, самостійність);

- стиль спілкування (діалог, полілог чи монолог);

- створення «ситуації успіху», надання права на помилку, цінування особистості кожного учня.

4. Процес взаємодії учителя і учнів на уроці:

- діалог «учитель-учень» (учитель сприймає дитину, стежить за ходом її думки, не нав'язує їй свою думку, заохочує дитину, коли вона обстоює свою думку);

- діалог «учень-учень» (діти сприймають і чують одне одного, будують свої відповіді з урахуванням почутого від іншої дитини).

5. Рефлексія уроку.

Схема аналізу уроку з позиції здоров'язбереження

1. Дотримання гігієнічних норм і вимог щодо організації уроку (температура й свіжість повітря, раціональність освітлення класу і дошки, наявність/відсутність монотонних, неприємних звукових подразників тощо).

2. Створення позитивного емоційного настрою і робочої обстановки в класі.

3. Забезпечення високого рівня мотивації навчальної діяльності протягом уроку (інтерес до занять, прагнення більше дізнатися, радість від участі у спільній праці, інтерес до матеріалу, що вивчається).

4. Використання різноманітних видів навчальної діяльності (норма — 4-7 видів за урок, середня тривалість — 7-10 хв.).

5. Застосування різних методів викладання: словесний, наочний, аудіовізуальний, самостійна, групова робота та ін. (норма — не менше трьох). Чергують види викладання не пізніше ніж через 10-15 хвилин.

6. Відповідність методів і форм навчання до змісту навчального матеріалу, а також психофізичних і навчальних можливостей дітей.

7. Упровадження методів навчання, що сприяють активізації ініціативи і творчого самовираження учнів:

- методи вільного вибору (вільна бесіда, вибір способів дії та взаємодії, свобода творчості та ін.);

- активні методи (учні в ролі вчителя, обговорення в групах, рольова гра, дискусія, дослідження);

- методи, спрямовані на самопізнання й розвиток (інтелекту, емоцій, спілкування, уяви, самооцінки і взаємооцінки).

8. Надання дозованої допомоги учням у разі утруднень, створення «ситуації успіху».

9. Використання засобів навчання (зокрема ІКТ) відповідно до гігієнічних вимог.

10. Спостереження за посадкою учнів, за чергуванням поз відповідно до виду роботи.

11. Позбавлення учнів зорової втоми, фізичного напруження, використовуючи різноманітні прийоми (фізкультпаузи, рухливі ігри, динамічні паузи).

12. Зміст навчального матеріалу на уроці сприяє формуванню в учнів валеологічної культури і потреби в здоровому способі життя.

13. Методи контролю й оцінювання знань учнів на уроці забезпечують збереження їхнього психічного здоров'я.

14. Створення сприятливого психологічного клімату, гуманних взаємин у системі «педагог - учень» (прийоми психоемоційної розрядки: гумор, посмішка, прислів'я, музичні хвилини тощо).

15. Характер, обсяг, диференційованість домашніх завдань відповідають реальним навчальним можливостям, індивідуальним особливостям і здібностям учнів.